

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA ARALIQTAN OQITIWDIŃ INTEGRACIYASI»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

BASLAWISH KLASLARDIŃ QARAQALPAQ TILI SABAQLARINDA OQIWSHILAR TILIN RAWAJLANDIRIW METODIKASI

A.Yembergenova,

NMPI "Gumanitar hám jámiyetlik pánlerdi aralıqtan oqıtıw" kafedrası aǵa oqıtıwshısı

Annotaciya: *Bul maqalada baslawish klaslar qaraqalpaq tili sabaqlarında óz pikirin durıs hám erkin bayan etiw, awızeki hám jazba sóz baylıǵın kelbetlik sózler menen bayıtıw sóylewdiń sıpatın rawajlandırıw haqqında sóz etiledi.*

Tayanısh sózler: *kelbetlik, sóz, erkin pikir, sóylew, shınıǵıw.*

Oqıwshılardı sawatlı, óz pikirin durıs hám erkin bayan ete alatuǵın, sóylew mádeniyatına bay etip tárbiyalaw dáslep baslawish tálim basqıshında ámelge asırıladı. Sóz baylıǵın jaqsı iyelegen, óz tiliniń imkaniyatlarınan keregin she paydalana alatuǵın oqıwshı álbette, basqa oqıw predmetlerinde bir qansha ańsat hám tolıq ózlestiredi, onda bilim hám mádeniyatqa bolǵan umtılıw kúsheydi.

Oqıwshılardıń awızeki hám jazba sóz baylıǵı barabar ósip, rawajlanıp barıwına erisiw úlken áhmiyetke iye. Sóz baylıǵınıń rawajlanıwında erkin pikirlewinde ásirese kelbetlik sózler úlken rol oynaydı.

Sebebi bunday sózler oqıwshınıń sóz baylıǵın ósiriw hám mádeniyatlı sóylewge úyretedi. Oqıwshılardıń sóz baylıǵın kelbetlik sózler menen bayıtıw sóylewdiń sıpatın hám tásirshenligin ósiredi, sóz zapası kelbetlik sózlerge bay bolǵan oqıwshı óz pikirin anıq, tásirli hám tınlawshıǵa túsiniikli etip jetkere aladı. Usı nátiyjelerge erisiw ushın tómendegi shınıǵıwlardan paydalanıw zárúr. Shınıǵıw túrleri bir qatar metodist alımlardıń jumıslarında keń túrde bayan etilgen.

Metodist alım V.N.Mandish shınıǵıwlardı tómendegi belgilerine qarap ajıratadı:

- 1) orınlanıw maqsetine qarap;
- 2) orınlanıw ornına qarap (klassta orınlanatuǵın hám úyde orınlanatuǵın shınıǵıwlar);
- 3) óz pikirin bayan etiwine qarap (awızeki hám jazba shınıǵıwlar);
- 4) mazmunına qarap (fonetikalıq hám leksikalıq, jazba shınıǵıwlar).

Bunnan basqa da bul alım shınıǵıwlardı orınlanıw mazmunına qarap tómendegi tiplerge ajıratadı:

- 1) ótken oqıw jılında ótilgenlerdi tákirarlawǵa tiyisli shınıǵıwlar, «kirisiwge tiyisli shınıǵıwlar» yamasa tayarlaw shınıǵıwları dep ataydı;

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍNDÁ ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

2) belgili bir syujet tiykarında súwretler boyınsha orınlangan shınıǵıwları illyustrativlik shınıǵıwlar dep ataydı;

3) hár bir tema boyınsha berilgen shınıǵıwları bekkemlewge tiyisli shınıǵıwlar;

4) bir bólim boyınsha yamasa oqıw jılı aqırında tákirarlaw ushın berilgen shınıǵıwları juwmaqlawǵa tiyisli shınıǵıwlar dep gruppalaydı.

Metodist alım S.P.Redozubov oqıwshılardı erkin pikirlewge úyretiw ushın tómendegi shınıǵıw túrlerin anıqlaydı:

1) berilgen tekstten kelbetlik sózlerdi ajratıw;

2) berilgen predmetlerge qarap tiyisli kelbetlik sózlerdi aytıw;

3) predmetti belgisine qarap tabıw (qızıqlı);

4) berilgen sózlerden kelbetlik sózdi payda etiw (aqıl-aqıllı, qızıq-kızıqlı).

Psixologiyalıq hám metodikalıq ádebiyatlardıń analizi, baslawısh klasslarda oqıwshılardı erkin pikirlewge úyretiwdiń házirgi awhalı hám bul awhaldı jaqsılaw, mektepte ótkerilgen tájiriybe-sınaw sabaqları tómendegi shınıǵıw túrlerin islep shıǵıw imkaniyatın beredi:

1) kelbetlik sózler túsinigin ózlestiriwge qaratılǵan shınıǵıwlar;

2) oqıwshılardı jańa sózler menen tanıstırıw hám mánisin túsendiriw ushın xızmet etetuǵın shınıǵıwlar;

3) bul sózlerdi awızeki hám jazba sóylewde aktivlestiriwge qaratılǵan shınıǵıwlar.

Kelbetlik túsinigin ózlestiriwge qaratılǵan shınıǵıwlarǵa tómendegiler kiredi:

1) berilgen sózlerdiń qanday sorawlarǵa juwap beriwin aytıw;

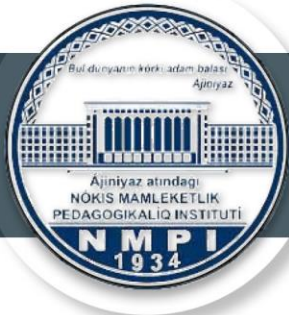
2) tekstten (berilgen gápten, sózlerdiń arasınan), qosıq qatarlarınan kelbetlik sózlerdi ajratıw;

3) óz betinshe oylaw shınıǵıwları.

Bul shınıǵıwları orınlaw ushın dáslep kelbetliktiń mánisi túsendiriledi, keyin sonday sózler anıqlanadı. Eger kelbetlik sózlerdi anıqlawda oqıwshılar qıynalıp qalsa, muǵallimniń járdemi menen bul jumıs orınlanadı. Gáptegi kelbetlik sózlerdi anıqlap, dápterge jazdırıw yamasa shınıǵıwlardáǵı ayırım kelbetlik sózlerdi awızeki sanatıw oqıwshılardı sol sózler menen tanıstırıw protsessi bolıp esaplanadı.

Máselen, qaraqalpaq tili sabaqlıǵında berilgen teksttegi kelbetlik sózler menen oqıwshılardı tanıstırıw tómendegishe shólkemlestiriledi. Dáslep shınıǵıw shártinde kózde tutılǵan tapsırma orınlanadı, dawıslı sesler anıqlanadı.

Awızeki sóylew menen jazba sóylew bir-biriniń ósiwi hám rawajlanıp barıwı ushın xızmet etedi. Awızeki sóylewden baqlanatuǵın maqset – awızeki bayan

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

etiletuǵın pikirlerge sáykes sóz hám gáplerdi tezlik penen taba biliwge úyretiw, sóylew dawamında pikirdi rejeli túrde bayan etiwge úyretiw, óz pikirini durıs, izbeizlik penen aytıwǵa úyretiwden ibarat.

Jazba sóylewdi ósiriwden maqset – oqıwshılardı hár tárepleme puxta oylawǵa, sózlerdi durıs tańlay biliwge úyretiwden ibarat.

Oqıwshılardıń awızeki hám jazba sóylewi barabar ósip rawajlanıp baradı.

Oqıwshılardıń erkin pikirlewin rawajlandırıw olardıń sóz baylıǵın jáne de bayıtıw, tásirsheńligin asırıw imkaniyatın beredi.

Bir sózdi basqa sóz benen almasıw talap etiletuǵın shınıǵıwda hár bir gáp ushın aldın ala bir neshe sóz berip qoyılǵan boladı. Máselen, «Mende qızıl kóylek bar» gápindegi «qızıl» sózini almasıw ushın «shıraylı», «sulıw», «gózzal» sózleri, «Bizler jaqtılı klassta oqıymız» gápindegi «jaqtılı» sózini almasıw ushın «keń», «taza» sıyaqlı sózler beriledi.

Usınday túrdegi shınıǵıwlarda sózler aldın ala berip qoyılmasa, oqıwshılardan gáptegi ajıratıp kórsetilgen sózdi almasıw oqıw ushın bir neshe sóz oylap tabıw kerek boladı, nátiyjede shınıǵıwdıń dárejesi jáne de artadı.

Joqarıda berilgen shınıǵıwlardı ámelde qollanıwda oqıwshılardıń aktivligine úlken dárejede itibar beriledi. Bul shınıǵıwlar oqıwshılarda sózdiń mánisin hár túrli jollar menen óz betinshe túsinip barıw kónlikpesin payda etedi. Bul dárejede oqıwshılardıń sóz baylıǵınıń ósip atırǵanına ǵana emes, bálkim aqlıy hám óz betinshe rawajlanıp baratırǵanına dálil bola aladı.

Paydananılǵan ádebiyatlar:

1. Nauruzbaeva A.S Psychological bases of studying the karakalpak language by students in primary classes. novateur publications JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed JournalISSN No:2581 -4230VOLUME 7,ISSUE 2, Feb. -2021.
2. Косымова К., Матчанов С., Гуломова Х ва б. Она тили ўқитиш методикаси. -Т.; Ношир, 2009.
3. Nauruzbaeva A.S.Embergenova A.A.Linguodidactic fundamentals of teaching students how to make sentences in Karakalpak language lessons International journal on integrated
4. A.Embergenova .Develop Spelling Skills in Elementary School Students Indoneziya - 2022